

**LITURGI. GRUNDBOG TIL FOLKEKIRKENS
GUDSTJENESTER OG KIRKEHANDLINGER, BIND 1-3
JØRGEN KJÆRGAARD OG PETER WEINCKE
EKSISTENSEN, 2022
608/473/172 SIDER**

Anmeldt af Henrik Højlund

Indenfor knap 25 år er der udgivet særdeles vægtige bøger om liturgiens historie og betydning og med særligt udblik til den danske højmesse historie. Jeg tænker især på tobindsværket skrevet af Ole Brinth, Helle Christansen, Henrik Christiansen og Marianne Christiansen, *Højmessens i den danske folkekirke*. Og så Bent Flemming Niensens bøger, først en større bog om højmessens historie fra urkirke til middelalder, *På den første dag*. Og så nogle år senere den kortere, mere oversigtlige bog fra oldkirke til nutid, *Højmessens – Historie og teologi*. Det føltes alt i alt godt dækket ind med både det historiske, teologiske og praktiske. Og ikke desto mindre er der udkommet endnu et værk, som rummer alle tre temaer og nu i noget, der ligner et altomfattende værk.

Der synes ikke at være det mindste oversete hjørne i dette trebindsværk. Hver en sten er vendt. Her kan man hente oplysning om omtrent alt, hvad man måtte ønske sig, med tanke på det, der har bragt

os frem til det sted, vi befinder os i nu, med alle former for liturgisk kirkehandling, lige fra gudstjenestens liturgi til alle de sideløbende kirkehandlinger, såsom konfirmation, vielse, begravelse, præsteordinationer osv. Og i øvrigt alt dertil hørende, såsom liturgiens musik, inventar, genstande, tekstiler, farver osv.

I det tykke bind 1 får vi den to tusind år lange gudstjenestehistorie, inklusive kirkeåret, kirkemusikkens og de enkelte kirkehandlingers historie. I bind 2 får vi indblik i liturgiens mening, den nuværende 1992-gudstjenesteform, kirkeåret, liturgiens musik, de enkelte kirkehandlingers form, liturgiens rum og til sidst lidt om liturgiret og kirkeret. Bind 3 serverer et lille leksikon for os, plus litteraturhenvisning og lidt andet.

I første bind om liturgiens historie lægges der selvfølgelig ud med nytestamentlige ansatser til gudstjenestelig liturgi. Undtagelsesvis er forfatterne ret beskedne, hvad den del angår. Der er der

mere at hente i for eksempel Hans Olav Okkels bog om gudstjenestens bibelske baggrund (som de da også henviser til i den alenlange litteraturliste i bind 3).

Men bortset fra det får vi fra og med Didaké en meget detaljeret gennemgang af hele det store og mangesidige forløb med gudstjenestens historie.

Den ortodokse kirkes liturgi har som bekendt dybe rødder i det oldkirkelige gudstjenesteliv, som vi bliver bragt grundigt ind i, også med detaljer om (og billeder af) bygningernes betydning for gudstjenesteformen. Ligesom også liturgi-ens musikalske udvikling får et meget omfattende, detaljeret fokus gennem hele bogen. Det er tydeligvis ikke uden grund, at den ene forfatter til trebindsværket er musiker, Peter Weincke, som i mange år var organist, samtidig med at han også har forsket i musikvidenskaben og skrevet en doktorafhandling om kirkemusik.

Hans detaljerede gennemgang af kirkemusikkens historie er kolossalt omfattende, helt ned til detaljegengivelse af nodeudvikling, samt et væld af teknisk-musikalske betegnelser. Jeg synes nok, at det alt i alt fylder for meget. Det får en vægt i liturgi-ens historie, som virker en smule overdrevet. I bind 2 er der et helt kapitel om liturgi-ens musik, som for mig at se havde været tilstrækkeligt, med nogle opsummerende tilføjelser fra de mange og lange historiske gennemgange af samme tema i bind 1.

Men det omfattende fokus på musikken kan selvfølgelig tilregnes det særligt lutherske, med tanke på hvad Luther har sagt om musik. Luther citeres således flere gange, så man bliver klar over, hvor

højt han værdsatte musikken. For eksempel følgende: »Jeg mener ligeud, og tøver ikke med at slå fast, at ud over teologi er der ingen kunst, der kan sidestilles med musik; den alene frembringer hvad ellers kun teologien kan, nemlig beroligelse og glæde. Det er grunden til at profeterne ikke gjorde brug af anden kunst end musik. Da de udtrykte deres teologi, gjorde de det ikke med brug af geometri eller aritmetik eller astronomi, men i musikalsk form, så de forbandt teologien med musikken og forkyndte sandheden gennem salmer og sange« (Bind 2, s. 39).

Der er et væld af interessante iagttagelser i liturghistorien, og i tillæg får læseren også undervejs en række prædiken-eksempler. Hvilket også understreger forfatterens sans for den del af gudstjenesten.

Vi får også en lang række originale tekster fra de forskellige tiders forklaring af og information om gudstjenestens forløb.

Alt i alt bliver man klar over, at uanset lang afstand og betydelige forskelle på gudstjenester, så er der i vore dages gudstjenesteform nogle grundlæggende momenter, som har sine tydelige rødder i gudstjenestens oprindelse. Selv en gudstjenesteform, som den vi har i valgmenigheden Aarhus Bykirke, som mange nok ville anse for at være ren og skær nutidig, har sin grundform fra tidligste tider.

Det betyder imidlertid ikke, at der ikke også er væsentlige forskelle, som kan få stor betydning for gudstjenestens virkning. Forfatterne opsummerer meget fint gudstjenesteeffektens forskel på henholdsvis ortodoks, romersk og protestan-

tisk gudstjenesteform: »Den ortodokse liturgi er som en ankomst- og afgangshal [...] hvor man selv er om bord i kirkens skib på evighedens hav [...]. Den katolske messe er som en åndelig bjergbestigning [...] hvor det hellige kan beskues i naderens kulminationspunkt [...]. De protestantiske liturgier er som udbytterige biblioteksbesøg, samvær med den hellige skrift, hvor man undervises, opbygges, læres og næres af Kristus selv i ord, musik og sakramente« (Bind 2, s. 41).

Fra og med reformationen indskrænkes den fortsatte liturghistorie til at dreje sig om den danske liturghistorie. Forståeligt nok, ellers ville det kræve langt mere end et 10-bindes værk, hvis man skulle hele verden rundt med samme detaljeringsgrad. Og hensigten med hele værket er nok også mest af alt at bringe forståelse for, hvorfor vi er der, hvor vi er med den danske gudstjeneste i dag, inklusive meget konkret vejledning i, hvordan man gennemfører dagens gudstjeneste.

Historien fra reformationen og videre frem har ligeledes mange interessante detaljer, helt frem til allernyeste tid, hvor det gennem de sidste par århundreder har knebet gevaldigt med at finde takt og tone med en fælles gudstjenesteform. Eller der var i hvert fald konstant nye forsøg på ændringer i gudstjenesteformen, alt mens den egentlig var meget fastlåst, med få ændringer. Med en vis ret kan man sige, at det første større skridt siden 1685 blev taget med 1992-ritualbogen. Her blev der i virkeligheden genåbnet en række elementer med rødder i liturgiens ældre historie, med for eksempel nadverliturgien (som også først her blev bragt ind som en fast

del af gudstjenesten!) og med gammeltestamentlige læsninger som en fast del af hver søndagslæsning.

Forfatterne har nogle gode refleksioner om nutidens tab af gudstjenestens betydning. »Den egentlige krise skyldes måske dybest set, at gudstjenestens selvfølghed forsvandt i takt med, at dens funktioner fornemmedes som irrelevante. Velfærdssamfundet indebar økonomisk tryghed og råd til adspredelser; trøst og ny inspiration kunne man få hos lægen, på apoteket eller i de nye supermarkeder« (Bind 1, s. 292). Og ligeledes: »Forankringen i traditionen og fødekæden fra kirkens gudstjeneste til hjemmets liturgi er i det 21. århundrede gradvist gået i opløsning på grund af sekulariseringen af det religiøse, og som følge af modernitetens individualiserede, åndelige pluralisme. Det moderne velfærdssamfund skiftede uden dybere eftertanke børneaftensangen *Jeg er træt og går til ro* ud med den mere materialistiske *Jeg er så glad for min cykel*, som fjernsynets børneprogrammer introducerede i 1994« (Bind 1, s. 590).

Men noget tyder på, at forfatterne ikke kender de dybere grunde til gudstjenestudløbet. De dybere grunde er forbundet med grundlæggende teologi. Hvor man måske med en vis ret kan opfatte deres værk som et ihærdigt forsøg på også at genoplive gudstjenestesansen og -glæden, stikker det igennem her og der, at de til gengæld mangler en dybere teologisk åndelig sans, som det der altid til syvende og sidst gør forskellen på, om gudstjenester trækker folk til eller fra, og dét – efter min mening – endog uden at gudstjenesteformen spiller en afgørende rolle.

Jeg påstår ikke, at der en masse levers svag teologi gennem bindene. Tværtimod, de teologiske forklaringer af liturghistorien og gudstjenester og kirkelige handlinger er både grundige og læseværdige. Men nogle få steder bliver man klar over, at forfatterne alligevel tilhører den afgørende bibel- og trosbekendelsessvækkede kristendom. Når de for eksempel i forbindelse med den teologiske udlægning af begravelsesritualet skriver følgende om sidste udsagn ved begravelsen »af jorden skal du igen opstå: »De levende kan lade deres døde hvile i den forvisning om at have fred under Guds lysende ansigt og åsyn, som velsignelsens ord tilsiger« (Bind 2, s. 362). Med andre ord: Alle bliver frelst.

Det samme kommer i spil i et udsagn om dåben: »Er et menneske ikke indenfor Guds rækkevidde uanset om det er døbt eller ej? Jo, ubetinget! Men dåben gør det tydeligt, at Gud er forpligtet på det menneske, der er døbt« (Bind 2, s. 287). Og ligeledes samme bibelfortynding i den teologiske forklaring til vielsens ord »til døden skiller jer ad«. Det skal ikke forstås som et uomtvisteligt ja til at holde sammen til døden skiller ad.

Og desværre er det samme i spil, når det handler om det radikale liturgiske skridt i 2012, da der blev åbnet for vielse af to af samme køn. Forfatterne er besynderligt kortfattede om – og tilsluttende – denne ellers meget vidtgående ændring, som i den grad er forbundet med teologisk forandring.

I forlængelse af dette har det slået mig, at der måske også er en forbindelse mellem ovennævnte og så forfatternes

allerførste sætning i bind 1: »Kristendom er først og sidst liturgi. Gudsforholdets og troens ytring og praksis« (Bind 1, s. 9). Ligesom det også i begyndelsen af bind 2 kan lyde sådan her: »Liturgi er således i eminent forstand praktisk teologi« (Bind 2, s. 16). Det kan være, jeg overfortolker, men det lugter af en kristendom, som lader troen leve i sit eget, afgrænsede rum, hvor den lever bedst og mest. I stedet for, at en helt afgørende del af et troende menneskes gudstjeneste på en vis måde finder sted fra mandag til lørdag, altså hver dags tjeneste for Gud, hele ugens og livets daglige gudskontakt, gudsdimensionen hen over alle dele af ens liv.

Men det skal dog ikke forstås, som at alle forfatternes refleksioner om liturgiens mening peger den vej. De leverer andre, fine refleksioner over gudstjenestens mening. For eksempel denne gode begrundelse for liturgiens faste, gentagne form: »Liturgiens givne form modvirker formløshed og vilkårlighed, og værner menigheden mod overraskelser, sensatiønslyst og egenrådighed« (Bind 2, s. 42).

Og det får mig til at runde af med at sige, at jeg trods min førnævnte kritik af nogle teologisk fundamentale ting, alt i alt anbefaler trebindsværket meget som et umådeligt oplysende, indsigtfuldt værk om liturgiens historie og betydning. Man kan med al mulig god grund have det stående som oplysningsværk, uden at man behøver at læse det fra ende til anden. Der er mere end nok at tage fat i og blive klogere af i mindre bidder både bagfra og forfra og alle steder undervejs.